

آسیب شناسی قوانین و مقررات بانکی در خصوص نظارت بر حسن اجرای قرارداد

امیر رئیسی نافچی^۱، بیژن دارایی^۲

نویسنده مسئول:

امیر رئیسی نافچی

چکیده

بانک‌ها مهمترین موسسات پولی و عامل اجرای سیاست‌های پولی می‌باشند. دقت و موفقیت این موسسات در راستای دستیابی به اهداف مورد نظر این سیاست‌ها به دلیل بازتاب‌های عمیق داخلی و ارجی الزامی است. لیکن در شرایط کنونی مطالبات معوق یکی از معضلاتی است که فعالیت بانک‌ها را تهدید می‌کند. چنانچه بخشی از تسهیلات بانکی به هر دلیلی در سررسید تعیین شده، وصول نشود بانک‌ها را با مشکلات نقدینگی بسیار جدی مواجه می‌سازد. نظارت بر حسن اجرای قراردادهای بانکی می‌تواند تا حدی مشکلات مرتبط با مطالبات معوق را کاهش دهد، اما نظارت بر حسن اجرای قراردادهای بانکی نیز در حوزه قوانین و مقررات دارای نواقص و چالش‌هایی است. از جمله خلاءهای قانونی در قراردادهای اعطای تسهیلات، فقدان مکانیزم کنترلی است. به همین علت دریافت کنندگان تسهیلات، تسهیلات دریافتی را در مجاری خارج از موضوع توافق شده با بانک سرمایه گذاری و هزینه می‌نمایند. تصویب قوانینی جهت نظارت مستمر بر تسهیلات گیرنده و همچنین اعمال ضمانت اجراهای مناسب در متن قرارداد تسهیلات، جهت جلوگیری از سوء استفاده تسهیلات گیرنده و هزینه وام در محلی غیر از موضوع ذکر شده در قرارداد می‌تواند مثرتر واقع شود. در مسیر نظارت بر حسن اجرای قراردادهای بانکی چالش‌های قانونی زیادی وجود دارد که مهمترین آنها عبارت است از: چالش‌ها و نواقص موجود در قانون پولی و بانکی کشور، نارسایی‌های موجود در سیستم نظارتی بانک مرکزی و شفاف نبودن اهداف، وظایف و اختیارات مراجع نظارتی در قوانین نظارتی بانکی، چالشهای مرتبط با انواع شیوه‌های نظارت و چالشهای نظارتی درخصوص اعمال دریافت کنندگان تسهیلات بانکی، کارشناسان ناظر بانک و قانون گریزی سیستم اداری که همه این موارد در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: نظارت، قوانین و مقررات بانکی، حسن اجرای قرارداد، تسهیلات بانکی

مقدمه

در نظام بانکداری بدون ربا، نظارت در واقع به کارگیری روش‌ها و تمهیدات ویژه، کنترل‌ها و بررسی‌های حضوری یا غیرحضوری معین و مشخص است که به صورت متوالی و به هم پیوسته برای اطمینان از رعایت مفاد مصوبات اعتباری و تحقق موضوع آن، از سوی رکن ناظر به منظور دستیابی به اهداف برنامه مورد نظر و احتمالاً تعیین خطاها و انحرافات برنامه‌های خود باید رعایت شود تا بانک به برنامه‌های کلان خود در مصرف درست منابع و برگشت آن با کسب سود مورد انتظار دست یابد.^۱ یکی از تفاوت‌های ماهیتی بانکداری بدون ربا با بانکداری ربوی، نظارت بر اعطای تسهیلات است؛ بنابراین اگر چه در زمان اعطای تسهیلات لازم است دقت و بررسی‌های لازم صورت گیرد اما اگر موضوع آن تحقق نیابد، تسهیلات مزبور صوری و به دنبال آن برگشت منابع نیز، از محل تحقق موضوع میسر نمی‌گردد، در نتیجه معامله ربوی خواهد بود.

نظارت بانکی مجموعه‌ای از فعالیت‌های پیچیده و گسترده بانک‌های مختلف را شامل می‌شود. حفظ ثبات و سلامت موسسه مالی، تبعیت از مقررات و حفظ منافع سپرده‌گذاران نکات مشترک تمام تعاریف در قوانین متعدد از جمله قانون پولی و بانکی کشور، لایحه قانونی اداره امور بانکها و قانون عملیات بانکی بدون ربا بر ماهیت نظارت از سه دیدگاه تاکید شده است.

نظارت مثبت موجب افزایش کارایی بانکها و در نتیجه حرکت به سمت اهداف مالی مورد توجه می‌شود. در واقع زمانی می‌توان گفت که مفهوم نظارت بانکی به درستی تحقق یافته است که نه تنها تمام فاکتورهای ذکر شده در تعاریف مختلف به عرصه عمل برسند، بلکه اقدامات نظارتی موجب کاهش و جلوگیری از وقوع و تکرار انحرافات بانکی نیز شوند. اگر نظارت بر هر کاری لازم باشد، بر بانکداری حتماً واجب است و یک نظام نظارتی موفق هم باید دارای شرایطی باشد تا بتواند مؤثر واقع شود.

گفتار اول: خلاهای قانونی نظارت بر حسن اجرای قراردادهای بانکی

بند اول: فقدان مکانیزم کنترلی

به موجب ماده ۹۱ قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی و... بانک‌ها و موسسات اعتباری موظفند از سال اول برنامه قبل از اعطایی هرگونه وام و تسهیلات به مشتریان اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی نسبت به اعتبارسنجی و تعیین حد اعتباری آنها بر اساس دستورالعمل بانک مرکزی اقدام نمایند.

عدم تمایل بانک‌ها به تسهیم اطلاعات خود از دیرباز اصلی‌ترین چالش آنها در به کارگیری سیستم اعتبارسنجی می‌باشد. و نهاد اعتبارسنجی که به منظور سنجش بهینه ریسک اعتباری به وجود آمده‌اند در این راه با مشکلات عدیده‌ای دست در گریبان هستند. و لذا مدیریت بهینه ریسک در مراکز اعطای اعتبار نقش بسزایی در رشد و توسعه پایدار اینگونه مراکز ایفا می‌نماید. مع‌هذا ایجاد و توسعه سامانه اعتبارسنجی به عنوان ابزار موثر تصمیم‌گیری و نظارتی عمل کرده و باعث کاهش مخاطراتی همچون افزایش مطالبات معوق و افزایش کارایی بانکی در بخش اعتبارات خواهد شد.

بند دوم: عدم جرم انگاری ارائه اطلاعات غلط به بانک

اغلب بدهکاران مطالبات معوق بانکی، مشتریانی هستند که هنگام اخذ تسهیلات از بانک، بانک را فریب داده و اطلاعات غلطی به بانک ارائه کرده‌اند. از جمله مراحل وقوع سوءاستفاده در بانک‌ها عبارتند از:

^۱ پور متین، اصغر؛ علیزاده، علی اصغر، نظارت بر تسهیلات اعطایی در بانکداری بدون ربا، انتشارات گپ، ۱۳۹۳، ص ۱۵

- ثبت شرکت یا شرکت‌های صوری

- اخذ کارت بازرگانی، مجوزهای صنعتی و موافقت اصولی

- مراجعه به سیستم پولی و بانکی کشور

- افتتاح حساب و ایجاد گردش‌های کاذب و صوری

- برقراری ارتباط با کارکنان و مدیران بانک‌ها

- ارائه درخواست تسهیلات کلان ارزی و ریالی با ادعای پشتوانه ترمین املاک ارزنده

- اخذ مصوبه‌های تسهیلاتی کلان

- تهیه و ارائه اسناد و مدارک مجعول و غیر واقعی به مراجع مربوط

- اخذ وام‌های کلان و صرف تسهیلات در خارج از محل اعتبار معمولاً در ملک

- ترمین بعضی از املاک خریداری شده به چندین برابر قیمت واقعی و اخذ تسهیلات مجدد

- اخذ تسهیلات جدید و جایگزینی آنها با تسهیلات قدیمی

- شروع به فعالیت در چندین بانک مختلف و اخذ تسهیلات کلان از آنها

- خریداری کارخانجات یا مجموعه‌های تولیدی با بخشی از وجوه

- نفوذ در سازمان‌ها و مراکز دولتی جهت برخورداری از حمایت‌ها در مواقع ضروری

- فعالیت‌های خیرخواهانه و تبلیغاتی جهت جلب نظر مقامات و روحانیون و نخبگان جامعه

- فرافکنی، حاشیه پردازی، جارو جنجال، تهمت‌زنی، سیاسی وانمود کردن موضوع و... در هنگام برخورد.^۲

بند سوم: عدم جرم انگاری گمراه کردن بانک از سوی متقاضی تسهیلات

در خصوص مسئولیت مشتری در قبال بانک اغلب مسئولیت مدنی مدنظر قرار گرفته است و در زمینه مسئولیت کیفری نیز موارد سرقت و کلاهبرداری و سوء استفاده از اطلاعات بانکی دیگران مورد جرم انگاری قرار گرفته است و مواردی که مشتری بانک با گمراه کردن بانک اقدام به اخذ تسهیلات می‌کند مورد جرم انگاری قرار نگرفته است.

^۲ کریمی، حبیب، اصول بنیادی نظارت بر یک نظام بانکداری کارا، ماهنامه بانک اقتصاد، شماره ۱، ۱۳۷۸، ص ۶۵

بند چهارم: عدم جرم انگاری قصور و تخلف کارمندان

مستخدمین بانکها اعم از بانکهای دولتی و بانکهای خصوصی ممکن است حین انجام وظیفه یا را فراتر از قانون و مقررات نهاده و مرتکب جرایمی شوند که باعث ایجاد مسئولیت کیفری برای آنها می شود. ولی عمدتاً قصور و تخلف کارمندان در خصوص روند اعطای تسهیلات مورد جرم انگاری قرار نگرفته است.

بند پنجم: عدم جرم انگاری قصور و تخلف کارشناسان بانک

با توجه به مراحل نظارت، در مرحله پیش از صدور مصوبه و برای بررسی شرایط متقاضی، کارشناس طرح می بایست به اصول و کلیات ذیل توجه و رعایت نماید، که در اینجا ما تنها به فهرست عناوین موضوعات اشاره می کنیم:^۳

۱) بررسی تقاضای درخواست کننده تسهیلات و کنترل های عمومی مدارک

۲) بررسی فنی طرح

۳) بررسی مالی طرح^۴

۴) بررسی اقتصادی طرح

در بسیاری از موارد کارشناسان بانک در انجام وظایف کارشناسانه خود مرتکب تخلف می شوند و این تخلفات عمدتاً تخلف انتظامی محسوب شده و از لحاظ کیفری مورد جرم انگاری قرار نگرفته است و این عدم جرم انگاری زمینه را برای تخلف کارشناسان بانک فراهم نموده است.

گفتار دوم: نواقص قانونی

نقص قوانین و مقررات مربوط به جرمه تأخیر تأدیه و نقص قوانین و نقش قوه قضاییه در افزایش معوقات بانکی دو مورد از نواقص قانونی می باشد.

بند اول: نقص قوانین و مقررات مربوط به جرمه تأخیر تأدیه

ادعایی که برخی از بدهکاران بانکی خاصه ضامنین، در خصوص عدم بازپرداخت بدهی خود به بانک ها به آن اشاره می کنند عدم پیگیری بانکها در خصوص وصول مطالبات خود می باشد، آنها معتقد هستند در صورت معوق شده تسهیلات پرداختی بانکها، خسارتی معادل ۶ درصد (و از تاریخ ۱۳/۰۸/۱۳۸۸ به بعد به صورت پلکانی تا ۱۴ درصد) بیش از نرخ تسهیلات از مشتریان خود دریافت خواهند نمود. لذا تمایل بیشتری دارند تا در ازی وصول مطالبات خود با اخذ این جرایم به سود بیشتری دست پیدا کنند، به همین جهت هیچ عجله ای در وصول مطالبات خود ندارند، و وصول مطالبات را سالیان متمادی به تعویق می اندازند. از طرفی این موضوع موجب شده است مبالغ پرداختی توسط مدیونین همواره به حساب خسارت مازاد بر نرخ تسهیلات منظور شده و پس از طی سالیان متمادی و پرداخت های متناوب، هنوز حجم اسی بدهی باقی مانده باشد.

^۳ بهمنی، محمود؛ غفاری، مهدی، اصول بانکداری، موسسه عالی بانکداری، ۱۳۸۴، ص ۱۴۸

^۴ پور متین، اصغر؛ علیزاده، علی اصغر، نظارت بر تسهیلات اعطایی در بانکداری بدون ربا، انتشارات گپ، ۱۳۹۳، ص ۳۰

بند دوم: نقص قوانین و نقش قوه قضاییه در افزایش معوقات بانکی

بخش عظیمی از مطالبات پرداخت نشده ریشه در مشکلات اقتصادی ندارد بلکه ریشه آنها در به صرفه نبودن استرداد وجوه به بانکها است به عبارتی اغلب عدم استرداد پولی بانکها به این خاطر است که در درجه اول عدم استرداد به نفع بدهکاران است و در درجه دوم ابزار قوه قاهرانه‌ای وجود ندارد که ممتنع از استرداد مطالبات را جبراً به ایفای تعهدات وادار نماید.^۵

گفتار سوم: نارسایی‌های موجود در سیستم نظارتی بانک مرکزی و راهکارهای بهبود آن

بند اول: نارسایی‌های موجود در سیستم نظارتی بانک مرکزی

اگرچه بانک مرکزی جزو نهادهایی است که میتواند ضمن تحمیل نظارت‌ها و کنترل‌های ویژه بر بانکها آنها را از اقدامات خودسرانه و سودمدارانه مضر برای نظام مالی باز دارد ولی بایستی از این واقعیت غیر قابل انکار نیز آگاه باشد که ایجاد موانع و چالش‌های اساسی بر سر راه فعالیت‌های بانکها به‌ویژه بانک‌های خصوصی می‌تواند به پیامدهای وخیم و غیر قابل تصویری در سطح اقتصاد و جامعه بینجامد و حتی موجب از دست رفتن بسیاری از مشتریان مشتاق در عرصه سرمایه گذاری خصوصی گردد.

الف) نگرانی از اختلالات در سیاست‌های پولی کشور

روند رشد چشمگیر جذب سپرده و اعطای تسهیلات بانکهای خصوصی درمقایسه با بانکهای دولتی که بدون اعمال بوروکراسی انجام می‌شود موجب افزایش نقدینگی و سرعت گردش پول و در نهایت رشد نقدینگی و تورم می‌شود. به این دلیل که وظیفه ی کنترل این متغیرها بر عهده بانک مرکزی است و بانک‌های خصوصی نیز بر مبنای قانون مشغول فعالیت هستند و امکان منع آنها از ادامه فعالیت وجود ندارد بنابراین بانک مرکزی به‌منظور بهینه سازی اعمال سیاست‌های پولی و اعتباری که مطابق قانون جزء وظایف آن است^۶ از اعطای مجوز به بانکها خودداری می‌کند و درواقع برای انجام وظایف خود به اولویت بندی آنها پرداخته و کنترل نقدینگی و تورم را با توجه به آثار اجتماعی و اقتصادی آن در اولویت قرار داده است.

ب) مستقل نبودن بانک مرکزی در تصمیم گیری

لازمه پاسخگویی هر نهادی درمورد چگونگی انجام وظایف و اجرای صحیح آنها داشتن اختیار کافی و استقلال لازم برای انجام آنهاست. از آنجا که بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به عنوان بانکی دولت در بسیاری از موارد موظف به انجام دستورات و تامین خواسته های دولت است در نتیجه در بسیاری موارد تصمیم گیری‌های سیاستی این بانک (اعم از پولی و اعتباری) تحت تاثیر خواسته های دولت قرار می‌گیرد و بنابراین قادر به ارزیابی درست سیاست‌های نظارتی نیست و لذا مسئولیتی نیز در قبال عدم انجام وظایف خود نیز به عهده نمی‌گیرد.

به علت بی انضباطی مالی دولت کنترل پایه ی پولی توسط دولت نیز ناممکن می‌شود و جلوگیری از رشد نقدینگی و سرعت گردش پول مدنظر بانک مرکزی قرار می‌گیرد. در برخی موارد دولت به شکلهای مختلف نظام بانکی را تحت فشار قرار داده است و موجب تضعیف سیاستهای پولی ارزی و اعتباری شده است.

از جمله فوایدی که استقلال بانک مرکزی در حوزه نظارت به دنبال دارد آن است که چون بانک مرکزی وظیفه اعطای مجوز تاسیس نهادهای مالی گوناگون و نظارت بر چگونگی فعالیت آنها را بر عهده دارد دخالت نکردن نهادهای مختلف در انجام این وظایف محول شده

^۵ غیاث خواه، جاوید، بررسی یکی از عوامل ایجاد مطالبات بانکی و رفع آن، مجله بانک و اقتصاد، شماره ۱۰۸، ۱۳۹۰، ص ۵۰

^۶ بند الف ماده ۱۰ قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱: «بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مسئول تنظیم و اجرای سیاست پولی و اعتباری

براساس سیاست کلی اقتصادی کشور می‌باشد.»

اعتبار آن را افزایش می دهد. زیرا از جمله اصول اولیه برای نظارت بر حوزه بانکی وجود یک سیاستگذار پولی مستقل و معتبر در اقتصاد کشور است تا بتواند با انعطاف پذیری کامل در راستای اجرای سیاست های مورد نظر خود گام بردارد. اعطای اختیارات کافی به بانک مرکزی و شفافیت قوانین و روابط، بهینه شدن اجرای سیاست ها و پاسخگویی بانک را به همراه داشته و روند رشد بانکداری خصوصی و رقابت بانکها را سرعت می بخشد.^۷

ج) عدم تدوین نظام نظارتی قوی توسط سیاستگذار پولی

این موضوع را حتی می توان یکی از علل اعطا نکردن مجوز تاسیس بانک های جدید در کشور به شمار آورد. بانک مرکزی با استفاده از شیوه های بین المللی و استاندارد کنونی می بایست چارچوب لازم برای نظارت بر نهادهای مالی تحت پوشش و خارج از پوشش خود را فراهم کرده و در یک مجموعه نظام مند، کارا و قوی بر فعالیت تمام نهادهای مالی و پولی نظارت کند. در واقع تقویت پایه های نظارتی و استفاده از شیوه های کارایی، امروزه از پایه های اصلی بستر سازی برای فعالیت بخش غیر دولتی در صنعت بانکداری است. اصول و مبانی ۲۵ گانه کمیته بال می تواند به عنوان یک مرجع توسط ناظر پولی و دیگر مسئولان کشور برای تقویت نظام نظارتی مورد استفاده قرار گیرد.

د) عدم شفافیت گزارشگری مالی

از دیگر موارد نقض در سیستم نظارتی بانک مرکزی، عدم شفافیت گزارشگری مالی به شمار می رود. عدم رعایت استانداردهای حسابداری در امر شفافیت صورت های مالی موجب ایجاد موانعی در ارائه اطلاعات مورد نیاز بانک مرکزی می شود. یکی از علل وجود نداشتن این استانداردها تداخل وظایف سازمان حسابرسی و شورای پول و اعتبار می باشد. بر اساس قانون مصوب مجلس شورای اسلامی مرجع تدوین استانداردهای حسابداری و حسابرسی سازمان حسابرسی است. اما بر اساس ماده ۳۳ قانون پولی و بانکی مصوب ۱۳۵۱ این مرجع شورای پول و اعتبار تشخیص داده شده است و این موازی کاری در وظایف چالش مهم در خصوص مرجع تدوین استانداردها به شمار می رود.^۸

بازنگری در رویه گزارشگری مالی بانکها جهت نیل به هدف نظارت درست بر بانکها بسیار حائز اهمیت است و در مورد این موضوع از سه طریق باید تجدید نظر صورت گیرد:

- بهره گیری از گزارش های مالی بانک های ایرانی که در خارج ثبت شده اند

- تفویض وظایف شورای پول و اعتبار در تدوین ضوابط حسابداری به سازمان حسابرسی همراه با مشارکت و همکاری فعال شورا در این زمینه

- تفویض وظایف از سوی شورا و سازمان حسابرسی به گروهی از کارشناسان داخلی و خارجی به منظور بازنگری در روشهای فعلی.^۹

^۷ میری، اشرف السادات، بررسی موانع و مشکلات توسعه بانکداری در ایران، مجله اقتصادی، شماره ۲۵، ۱۳۸۱، صص ۷۷ تا ۸۶

^۸ بند ج ماده ۳۳ قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱: «نحوه و اصول حسابداری و دفترداری بانکها به نحوی که ترازنامه مربوط نشان دهنده کلیه دارایی ها و بدهی های بانک باشد بوسیله شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد و بانکها مکلف به اجرای آن خواهند بود.

بند «ز» ماده ۷ اساسنامه سازمان حسابرسی: «مرجع تخصصی و رسمی تدوین اصول و ضوابط حسابداری و حسابرسی در سطح کشور این سازمان می باشد. گزارشات حسابرسی و صورت های مالی که در تنظیم آنها اصول و ضوابط تعیین شده از طرف سازمان رعایت نشده باشد در هیچیک از مراجع دولتی قابل استفاده نخواهد بود.

^۹ سالار، ناصر، اصلاح ساختار مالی بانکها در فرایند خصوصی سازی، مجموعه مقالات هجدهمین همایش بانکداری الیمی، انتشارات موسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۸۶، ص ۲۲۲

ه) عدم کنترل و نظارت منظم شبکه بانکی توسط بانک مرکزی

به علت گسترش شبکه بانکی و عدم تجانس تعداد بازرسان با تعداد شعب بانکها و همچنین بدلیل رسیدگی کلی و اجمالی این بازرسان نسبت به عملیات و حسابهای بانکها، نظارت منظمی بر شبکه بانکی صورت نمی گیرد. این ضعف نظارتی زمینه را برای شینطت برخی افراد سودجو و غیر متعهد فراهم آورده است.

و) عدم دقت و توجه کافی در انتخاب بازرسان بانک مرکزی

از مهمترین اصول در انتخاب افرادی که وظیفه خطیری چون نظارت بر سرمایه مردم را بر عهده دارند خوشنامی، تعهد، تخصص، تجربه و مسئولیت پذیری می باشد و لذا بی توجهی در شناسایی این ویژگیها در انتخاب افراد معرفی شده برای این سمت می تواند علاوه بر اینکه لطمت جبران ناپذیری را به سیستم اقتصادی کشور وارد کند، بی اعتمادی مردم نسبت به امنیت شبکه بانکی را موجب شود.^{۱۰}

بند دوم: راهکارهای بهبود سیستم نظارتی بانک مرکزی

فهرست اصول اساسی برای یک نظارت بانکی اثر بخش بر طبق سند کمیته نظارت بانکی بال به طور خلاصه در زیر ارائه می شود:

اصل اول: این اصل شامل پیش شرطهای لازم برای یک نظارت موثر است. وجود استقلال عملیاتی، اهداف و مسئولیت های مشخص، منابع کافی، چارچوب قانونی مناسب (منظور از این چارچوب مناسب وجود ضوابط استاندارد برای صدور مجوز موسسات بانکی، نظارت مستمر بر آنها، در نظر گرفتن اختیارات و حمایت های قانونی برای بازرسان به منظور بررسی میزان انطباق عملکرد بانکها با قوانین و صحت و سلامت آنها است).

اصل دوم تا پنجم مربوط به صدور مجوز و ساختار برای نظارت موثر است.

اصل دوم: تعریف واضح و درست از کلمه بانک و فعالیت های مجاز بانکهای دارای مجوز.

اصل سوم: دارا بودن حق تعیین معیار و رد درخواست های نامنطبق با این معیارها توسط مرجع صادر کننده مجوز.

اصل چهارم: اختیار ناظر بانکی جهت بررسی و رد هرگونه طرحی که مستلزم انتقال بخش عمده ای از مالکیت بانک به سایر اشخاص یا کنترل منافع بانک توسط آنها باشد.

اصل پنجم: اختیار بازرس بانکی جهت بررسی سرمایه گذاری ها یا خریدهای عمده یک بانک و تعیین معیارهایی جهت اطمینان از در معرض ریسک قرار نگرفتن بانک و مانع نظارت ناکارآمد نشدن.

اصل ششم تا بیستم مقررات و الزامات احتیاطی نظارت بانکی را دربرمی گیرد.

اصل ششم: تعیین الزامات احتیاطی در مورد ریسک های بانکی و حداقل مناسب کفایت سرمایه برای کلیه بانکها توسط بازرسان.

اصل هفتم: ارزیابی سیاست ها، رویه ها و روش های هر بانک در اعطای وام و مدیریت آن، انجام سرمایه گذاری ها و پرتفوی آن.

اصل هشتم: ارزیابی در مورد کیفیت دارایی ها، کفایت ذخایر و اندوخته های مطالبات سوخت شده توسط ناظران بانکی.

اصل نهم: اطمینان از وجود سیستم های اطلاعاتی مدیریتی برای شناسایی نقاط تمرکز پرتفوی و ایجاد محدودیت های احتیاطی برای جلوگیری از تمرکز مقدار منابع در معرض ریسک بانک بر روی یک یا گروهی از متقاضیان وام توسط بازرسان.

^{۱۰} مصاحبه دکتر اکبر کرباسیان، نظارت بر بانکها چگونه است و چگونه باید باشد، ماهنامه بانک و اقتصاد، شماره ۲۵، ۱۳۸۱، ص ۴

اصل دهم: وضع الزامات و تمهیدات مناسب توسط بازرسان به منظور پیشگیری از سوء استفاده های ناشی از ارائه وام به وابستگان.

اصل یازدهم: اطمینان از سیاست ها و رویه های بانک ها در شناسایی و نظارت کنترل ریسک کشوری و ریسک انتقال وجوه در اعطای وام- های بین المللی و فعالیت های سرمایه گذاری و اطمینان از وجود ذخایر مکفی برای کنترل این ریسک ها.

اصل دوازدهم: اطمینان بازرسان از وجود سیستم های دقیق برای سنجش و نظارت و کنترل ریسک های موجود در بازار و وجود اختیار برای بازرسان جهت وضع محدودیت های ضروری مثل افزایش سرمایه بانک در مواقعی که سرمایه بانک در معرض ریسک بازار قرار دارد.

اصل سیزدهم: اطمینان بازرسان از وجود سیستم مدیریت ریسک جامع (شامل نظارت مناسب هیئت مدیره و مدیریت ارشد) جهت شناسایی، اندازه گیری، نظارت و کنترل تمامی ریسک های مهم دیگر.

اصل چهاردهم: اطمینان بازرسان از وجود کنترل های داخلی متناسب با مقیاس و فعالیت آن بانک.

اصل پانزدهم: اطمینان بازرسان از سیاست ها، رویه ها و روش های مکفی و مناسب بانک ها در مورد مقررات مربوط به «شناخت مشتری» تا از این طریق معیارهای عالی و اخلاقی در بخش مالی ارتقا یابد و از سوء استفاده های عمدی و سهوی خاطیان جلوگیری شود.

اصل شانزدهم: در فرآیند نظارت از هر دو شیوه نظارت حضوری و نظارت غیرحضوری استفاده شود.

اصل هفدهم: بازرسان به طور منظم با مدیریت بانک در تماس باشند و درک جامعی از عملیات آن بانک داشته باشند.

اصل هجدهم: در اختیار داشتن ابزارهای لازم مثل صورت های مالی و گزارش های تکمیلی برای ناظران بانکی جهت جمع آوری گزارش- های احتیاطی و اطلاعات آماری (به صورت انفرادی یا تلفیقی)

اصل نوزدهم: در اختیار داشتن ابزارهای لازم برای ناظران بانکی جهت ارزیابی مستقل اطلاعات نظارتی.

اصل بیستم: توانایی بازرسان در نظارت یکپارچه بر روی یک گروه بانکی.

اصل بیست و یکم: این اصل نیازهای اطلاعاتی جهت نیل به نظارت موثر را شامل می شود. اطمینان ناظران بانکی از نگهداری سوابق فعالیت های بانک بر اساس اصول و شیوه های رایج حسابداری تا این سوابق امکان بررسی واقعی و منصفانه وضعیت مالی و سودآوری عملیات بانکی فراهم آورد.

اصل بیست و دوم: این اصل به اختیارات رسمی بازرسان اشاره دارد. این اصل که حوزه نظارتی برای مقام ناظر (بازرسان) را بسیار وسعت می بخشد به این امر اشاره می کند که لازم است ناظران بانکی ابزارهای نظارتی به حدی در اختیار داشته باشند تا زمانی که بانک ها در تامین الزامات احتیاطی قصور ورزیدند و منفع سپرده گذاران را از این طریق یا از طرق دیگر در معرض خطر قرار دادند و یا از ضوابط نظارتی دیگری سرپیچی نمودند نسبت به انجام اصلاحات اقدام نمایند و حتی در شرایط حاد امکان ابطال مجوز بانکی یا پیشنهاد لغو آن را داشته باشند.^{۱۱}

گفتار چهارم: چالش های مرتبط با انواع شیوه های نظارت

شیوه های نظارت شامل سه نوع نظارت تطبیقی، نظارت تقویمی و نظارت ماهوی می باشد که در ادامه چالش های مرتبط با هر یک از این شیوه ها مورد بررسی قرار می گیرد.

^{۱۱} کمیته نظارت بر بانکداری بانک تسویه بین المللی، ترجمه عبدالمهدی ارجمند نژاد، پیشین، ص ۱۴ تا ۱۹

بند اول: عدم تعیین ضمانت اجرای موثر در نظارت ماهوی

نظارت ماهوی نوعی نظارت از ماهیت طرح است و ناظر بایستی نسبت به بررسی، تطبیق و کنترل، دقت‌های لازم را اعمال و گزارش لازم را تهیه و به ارکان اعتباری تسلیم نماید. در غیر اینصورت، مسئولیت عواقب به مخاطره افتادن منافع بانک بر عهده وی خواهد بود. چنانچه موضوعی از سوی کارشناس سهوا یا عمدا نادیده گرفته شده باشد، بدیهی است مسئولیت هر گونه کسری، کاستی و نقصان عملیات اجرایی که در گزارش کارشناس بدان اشاره شده و از دید ناظر پنهان مانده، بر عهده ناظر است. درخصوص نظارت ماهوی به مسئولیت ناظر اشاره شده است ولی ذکر شده ناکافی و ناکارا است. موثرترین مسئولیت در این حوزه، مسئولیت کیفری و جرم انگاری تخلفات ناظران می‌باشد. مسئولیت‌های انتظامی بازدارندگی لازم را ندارند و بخصوص جایی که رقم‌های کلان جابجا می‌شود، ضمانت اجرای انتظامی، ضمانت اجرای موثری نیست.

بند دوم: چالش عدم قانون‌مداری در نظارت تطبیقی

می‌توان نظارت تطبیقی (که از آن با عنوان نظارت سنتی نیز یاد می‌شود) را اینگونه تعریف کرد: «تطبیق عملیات بانک با ضوابط و مقررات تعیین شده برای فعالیت بانکی و به بیان دیگر، ارزیابی چگونگی رعایت مقررات توسط بانک و واحدهای تابعه آن».^{۱۲} به نظر می‌رسد عبارت مقررات در این تعریف، مفهومی بسیار گسترده داشته و در برگیرنده قوانین بالادستی (مانند قوانین مجلس در رابطه با بانک)، مقررات وضع شده توسط مقام ناظر (بانک مرکزی)، مقررات حسابداری و حسابرسی و حتی مقررات داخلی بانک تحت نظارت باشد.

در این شیوه نظارتی، ناظرین بانکی در بازدهی و بررسی‌های خود از بانک، موارد خاصی را مورد ارزیابی قرار می‌دهند که برخی از مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از رعایت مسئله توزیع تسهیلات بین بخش‌های مختلف اقتصادی؛ رعایت ضوابط مربوط به ذخیره وام‌ها و اعتبارات؛ رعایت مقررات مربوط به افتتاح انواع حساب، صدور ضمانتنامه و غیره؛ رعایت نرخ سود تسهیلات و سپرده‌ها در محدوده تعیین شده؛ رعایت سقف فردی در اعطای تسهیلات (ذینفع واحد)؛ رعایت حدود تفویض اختیار در واحدهای مختلف و در نهایت، رعایت ضوابط شناسایی مطالبات غیرجاری.

نظارت تطبیقی که یکی از انواع نظارت بر تسهیلات بانکی می‌باشد به سرعت عمل بالا جهت متمرکز واقع شدن نیاز دارد. در این نوع نظارت باید پس از مفروز نمودن محل اجرای طرح با محل‌های مجاور، مجوزات با مشخصات فعلی محل اجرای طرح انطباق داده شود. همچنین می‌بایست مشخصات و مختصات عملیات اجرایی طرح مندرج در گزارش کارشناسی با عملیات اجرا شده یا در حال اجرای مشاهده شده تطبیق داده شود و مغایرت‌های احتمالی برای تهیه گزارش استخراج شود. در نهایت عملیات اجرا شده طرح (در زمان تهیه گزارش کارشناسی) با مشاهدات بازدید نخست تطبیق داده شود و گزارش احتمالی مغایرت‌ها ارائه شود. این مغایرت مهم باید حتما در اسرع وقت به اطلاع مسئولان برسد تا تصمیم مناسب اتخاذ گردد.

باتوجه به اهمیت سرعت عمل در انجام نظارت تطبیقی، متأسفانه به علت بروکراسی در دستگاه‌های اداری و نظارتی و همچنین وجود فساد اداری و عدم شفافیت و قانون‌مداری در تهیه و ارائه گزارش‌ها و رسیدگی به گزارش‌ها، نظارت تطبیقی بر تسهیلات بانکی عملاً کارایی چندانی ندارد.

بند سوم: چالش عدم اتخاذ تدابیر موثر قانونی در نظارت تقویمی

نظارت تقویمی نظارتی بر اساس قیمت گذاری طرح و بررسی ریالی طرح و میزان پیشرفت آن است. در نظارت تقویمی ابتدا قسمت عملیات اجرایی انجام شده براساس قیمت واحد مندرج در گزارش کارشناسی ارزیابی، و پیشرفت ریالی فیزیکی طرح استخراج می‌گردد؛ سپس عملیات اجرایی با زمان‌بندی طرح تطبیق داده می‌شود. بازدید بایستی دست کم ماهی یک بار (تا حداکثر سه ماه یک بار) از عملیات اجرایی طرح، ساخت ماشین آلات، تجهیزات انجام شود و گزارش از چگونگی انجام امور به تفکیک عملیات اجرایی ساختمان،

^{۱۲} اسدی پور، نوشین، نظارت بر بانکها و شیوه‌های اجرا، ص ۶۲

تاسیسات، ماشین آلات و تجهیزات ارائه شود. ارزیابی کل هزینه های انجام شده طی گزارش مدون ارکان مربوط اعتباری که در آن هزینه های انجام شده پیشین، با هزینه های انجام شده فعلی مطابقت داده شده و نسبت به استخراج پیشرفت فیزیکی ریالی به مبلغ و درصد، اقدام گردد. در صورت مغایرت یا عدم پیشرفت یکی از بخش های ساختمان، تاسیسات، ماشین آلات و تجهیزات و ...، با درج اعلام نظر صریح، علت آن به کارشناس طرح و دیگر ارکان اعتباری گزارش گردد.

در نظارت تقویمی، کارشناس ناظر باید تخصص ویژه ای در امور حسابداری، بانکداری و مدیریت داشته باشد و محاسبات فوق را با دقت و بر طبق اصول تخصصی انجام دهد. متأسفانه همانطور که پیش از این اشاره شد کارشناسان ناظر بانکها اغلب فاقد چنین تخصص هایی می باشند و حتی اگر تخصص های لازم را داشته باشند هیچ ضمانت اجرای کیفری برای گزارش های خلاف واقع آنها وجود ندارد و تخلفات ناظران بانکها مورد جرم انگاری قرار نگرفته است. با در نظر گرفتن این سخن که هرکجا پول فراوان باشد احتمال فساد و رانت نیز زیاد است، باید گفت که افرادی که به صورت متقلبانه و غیرقانونی تسهیلات کلان دریافت کرده اند با پرداخت مبالغی به کارشناسان ناظر بانکها گزارشات آنها را تحت تاثیر قرار داده و سبب ارائه گزارش های خلاف واقع می شوند. در نهایت به این گزارش های خلاف واقع نیز رسیدگی نمی شود و اگر هم رسیدگی شود به ضمانت اجرای انتظامی بسنده می شود و به علت عدم جرم انگاری در این حوزه، ضمانت اجرای کیفری نیز برای این تخلفات مقرر نشده است.

گفتار پنجم: چالش های نظارتی مربوط به اعمال دریافت کنندگان تسهیلات، کارشناسان ناظر و قانون گریزی سیستم اداری برخی چالش های نظارتی به اعمال دریافت کنندگان تسهیلات مرتبط می باشد. همچنین برخی چالش های نظارتی به اعمال کارشناسان ناظر مرتبط می شود. همچنین قانون گریزی سیستم اداری نیز مزید بر علت شده است. همه موارد ذکر شده را در ادامه این مبحث مورد بررسی قرار می گیرد.

بند اول: چالش های ناظران درخصوص اعمال خلاف قانون دریافت کنندگان تسهیلات بانکی

چالش های مرتبط با دریافت کنندگان تسهیلات بانکی عبارت است از: صوری بودن شرکت ثبت شده و ارائه اسناد جعلی و غیرواقعی جهت دریافت تسهیلات که در ادامه مورد بررسی قرار می گیرد.

الف) مواجهه ناظران با شرکت ثبت شده صوری

اکثریت قریب به اتفاق افراد سودجو برای نیل به اهداف خود اقدام به ثبت شرکت یا شرکتها می نمایند. این افراد یا خود اقدام به ثبت شرکت نموده یا از شرکت هایی که توسط دیگران به ثبت رسیده است استفاده می کنند. نکته قابل توجه اینکه استفاده از چند شرکت در تمامی موارد مشاهده شده و تاکنون سابقه نداشته است که این عده در ارتکاب تخلفات خود فقط از یک شرکت استفاده کنند. افراد سودجو به این علت که سقف اعتباری تسهیلات پرداختی به شرکتها نسبت به سقف اعتباری اشخاص حقیقی بالاتر است، اقدام به ثبت شرکت های صوری می کنند. این افراد بواسطه ثبت همین شرکت های صوری وام های متعددی از یک یا چند شعبه بانک دریافت می کنند. مدارک مربوط به این شرکتها و گردش حساب های مرتبط با این شرکتها صوری بوده و چند شرکت صوری ضامن یک شرکت صوری دیگر می شود و حتی با یکدیگر معاملات صوری انجام می دهند.

نتیجاً هنگامی که ناظر بانک جهت نظارت بر حسن اجرای قرارداد تسهیلات بانکی اقدام می کند با چند شرکت صوری و انبوهی از اسناد و مدارک صوری مواجه می شود و در نتیجه نظارت در این مرحله غیرممکن و عملاً بی فایده است. حتی گزارش صوری بودن ثبت شرکتها و صوری بودن معاملات و گردش حساب های این شرکتها به دلیل عدم جرم انگاری چنین اعمالی جهت اخذ تسهیلات بانکی راه به جایی نخواهد برد.

ب) مواجهه ناظران با اسناد جعلی و غیرواقعی

کارشناسان معتقدند استحکام اسناد در کشور ما در وضعیت فعلی بسیار پایین بوده و جملگی این اسناد فاقد استحکام لازم هستند. به غیر از گذرنامه که ویژگی خاصی را برای آن پیش‌بینی کرده‌اند، اسناد دیگر به سهولت مورد جعل قرار می‌گیرند.

اغلب افرادی که تسهیلات غیرمجاز بانکی را دریافت می‌نمایند از اسناد صوری، ساختگی یا جعلی استفاده می‌کنند. این مدارک شامل فاکتور خرید، قراردادهای اسناد ملکی، پروفورما، استعلامات اداری، استعلامات ملکی و... است. استفاده از مدارک غیرواقعی دلایل مختلفی دارد از جمله: عدم امکان تهیه فاکتور از مبادی اصلی به علت هزینه بالا، عدم همکاری اغلب صاحبان حرف و صنعت با افراد متخلف، ریسک بالا به علت واریز وجوه فاکتورها به حساب فروشنده، لو رفتن موضوع سوءاستفاده و... از این رو متخلفان ساده‌ترین راه را برای تکمیل مدارک که همان ارائه اسناد غیرواقعی است انتخاب می‌نمایند. روش عمل در این خصوص متنوع است. در یک روش اصل مدارک ارائه شده، جعلی و غیر واقعی است. در مواردی فروشنده وجود دارد و حرفه‌اش مورد معامله نیست. در مواردی فروشنده واقعی اما مورد معامله صوری بوده و هیچ خرید و فروشی محقق نشده است گاهی اسناد مرتبط مانند فاکتور یا پروفورما با ارزشی بسیار بیشتر از قیمت واقعی کالا صادر می‌شود. در مواقعی نیز فاکتور یا پروفورما برای کالا یا دستگاه نو صادر شده اما دستگاه‌های مستعمل خریداری می‌شود و نمونه‌های متنوع دیگر.

در موارد نیز ناظر هنگام نظارت بر حسن اجرای قرارداد با مدارک و اسناد جعلی و غیرواقعی مواجه می‌شود و به این دلیل که اعمال یاد شده جهت اخذ تسهیلات بانکی در قوانین بانکی کشور جرم انگاری نشده است باز هم گزارش ناظر در این زمینه فاقد ضمانت اجرای قانونی می‌باشد. این مورد و همچنین مورد قبل که مربوط به صوری بودن شرکت‌های ثبت شده بود، به نظارت‌های جدی و دقیق پیش از پرداخت تسهیلات نیازمند است.

بند دوم: چالش‌های مرتبط با عدم رعایت قوانین و مقررات از سوی کارشناسان ناظر بانک
چالش‌های مرتبط با کارشناسان ناظر بانک را طی چهار بند در ادامه مورد بررسی قرار می‌دهیم.

الف) عدم تخصص و واجد شرایط نبودن کارشناسان ناظر بانک

با توجه به اهمیت موضوع کارشناسی، نیروهایی که به عنوان کارشناس ناظر در نظام بانکی می‌نمایند، باید از ویژگی‌ها و تخصص‌هایی برخوردار باشد. از جمله اینکه ناظر بانک باید اشراف کامل به عقود اسلامی و اوراق بهادار اسلامی داشته باشد. همچنین می‌بایست دوره تهیه گزارش طرح‌های ایجاد، توسعه و تکمیل را سپری کرده باشد. توان تجزیه و تحلیل داشته باشد و اشراف کامل به تجزیه و تحلیل گزارش‌های کارشناسی داشته باشد. همچنین ناظر بانک بایستی آشنایی کامل به اصول و فنون گزارش نویسی داشته باشد و داشتن دست‌کم لیسانس گرایش‌های مختلف رشته‌های حسابداری، بانکداری، مدیریت، و سایر رشته‌ها برحسب نیاز و تخصص زمینه‌های فعالیت بانک داشته باشد. کارشناس ناظر بانک باید به زبان انگلیسی و کامپیوتر آشنایی نسبی داشته و دوره نظارت بر عقود اسلامی را سپری کرده باشد. کارشناس ناظر بانک باید آشنایی کامل با ارزیابی املاک داشته باشد و با نرم‌افزارهای کنترل پروژه مانند پرمورا یا MSP آشنایی نسبی داشته باشد.

همچنین ناظر بانک باید آشنایی لازم با انواع شغل‌ها، واحدهای تولیدی، مجوزات و شرایط اخذ آن داشته باشد و برای کسب این تجربه، افراد داوطلب نظارت بهتر است زمانی را در واحدهای اطلاعات اعتباری سپری نمایند.
در عمل مشاهده می‌شود که کارشناسان ناظر بانک‌ها تخصص و توان لازم برای انجام وظایف نظارتی را ندارند و فقدان ناظران واجد شرایط یکی دیگر از چالش‌های نظام بانکی کشور جهت نظارت بر حسن اجرای قراردادهای تسهیلات بانکی می‌باشد.

ب) عدم ارائه گزارش های ماهانه یا دوره ای پیشرفت عملکرد از سوی کارشناس ناظر مطابق متن کلیه قراردادهای تنظیمی بین بانک و مشتری، هرگاه متقاضی، تسهیلات موصوف را به غیر از موضوع قرارداد هزینه نماید، تسهیلات پرداختی به دین حال تبدیل شده و لازم است مشتری خسارات وارده به بانک را بپردازد.

نظارت بر مصرف تسهیلات یکی از ارکان اصلی بانکداری بدون ربا می باشد و چنانچه نظارت بر مصرف عقود اعمال نگردد، شائبه صوری بودن موضوع معامله یا مشارکت وجود خواهد داشت و به تبع آن عایدات ناشی از معامله، سود تلقی نخواهد شد.

بنابراین، پس از صدور مصوبه اعتباری و مشخص شدن رکن نظارتی، که به عنوان «ناظر» خوانده می شود، شرایط مصوبه مطالعه و پس از تطبیق با گزارش کارشناسی و احراز شرایط مصوبه، دستور یا پیشنهاد انعقاد قرارداد (محضری یا عادی) را می دهد و سایر امور نظارتی به شرح ذیل انجام می گیرد.

به منظور نظارت بر پیشرفت طرح ها لازم است به طور منظم از سوی عوامل نظارت اجرا شده و گزارش های ماهانه یا دوره ای پیشرفت عملکرد به مسئولان مربوط ارائه گردد. در عمل مشاهد می شود که کارشناسان ناظر گزارش های کارشناسی خود را بطور منظم ارائه نمی کنند و این گزارش ها با تاخیر زیاد و فاصله زمانی زیاد ارائه می شود و در عمل بی فایده می باشد.

ج) عدم مطالعه دقیق و نظارت تطبیقی مصوبه اعتباری و گزارش کارشناسی مربوطه پس از صدور مصوبه از سوی رکن صادرکننده، ناظر طرح می بایست اقدامات ذیل را اجرا نماید:

ناظر پیش از هر اقدامی می بایست برای آگاهی از چگونگی کار و شرایط متقاضی تسهیلات، مصوبه اعتباری و گزارش کارشناسی مربوط را به دقت مطالعه و نظارت تطبیقی را اعمال نموده و اطلاعات لازم را به شرح ذیل استخراج تا در امر نظارت بهره برداری نماید:

۱- مقایسه و بررسی ارقام مندرج در جدول مشارکت مصوب شده با جدول ارقام سرمایه گذاری کل طرح مندرج در پرسش نامه اعتباری، تا بدین ترتیب ارقام هزینه های هر بخش (تاسیسات، ساختمان، و محوطه سازی و ...) مشخص گردیده و در جدول نظارتی پیشرفت فیزیکی- ریالی استفاده شود.

۲- بخش های انجام شده طرح که مورد تایید کارشناس قرار گرفته، مشخص و با تراز آزمایشی تطبیق گردد؛

۳- مغایرت ها یا اشکالات احتمالی مصوبه یا گزارش کارشناسی به اطلاع کارشناس یا رکن صادرکننده مصوب رسانده شود.

کارشناس ناظر طرح پس از مطالعه و بررسی گزارش کارشناسی و مفاد مصوبه اعتباری با هماهنگی کارشناس بررسی کننده طرح، جلسه معارفه با حضور متقاضی تسهیلات برگزار نموده تا ضمن آشنایی، چگونگی اجرای مفاد مصوبه را به اطلاع متقاضی یا مجری طرح رسانده و هدف از نظارت و چگونگی این امر را برای وی شفاف سازی نماید.

کارشناس ناظر پس از ارتباط با متقاضی تسهیلات می بایست شرایط مصوبه و انعقاد قرارداد را در نخستین بازدید خود احراز نماید؛

۱- مجری طرح شرایط پیش از انعقاد قرارداد با بانک را فراهم و مدارک لازم (از جمله افزایش سرمایه ثبتی، واریز هزینه کارشناسی و ...) را به شعبه مربوط ارائه دهد.

۲- اخذ نامه احراز شرایط همراه با مدارک از شعبه مربوط؛

۳- بازدید از محل اجرای طرح و افراز محل با همراهی کارشناس طرح (نظارت تطبیقی)؛

۴- هدایت مجری طرح برای انعقاد قرارداد (رسمی یا داخلی)؛

پس از احراز شرایط مصوبه و انعقاد قرارداد، کارشناس ناظر می‌بایست مفاد قرارداد انعقادی را مطالعه و بررسی نماید لذا کارشناس ناظر طرح می‌بایست مفاد قرارداد را با موضوع مصوبه تطبیق دهد از جمله:

۱- قرارداد اعطای تسهیلات بایستی به صورت رسمی در دفترخانه اسناد رسمی (معمولا طرف قرارداد بانک) و یا داخلی (طبق نمونه موجود در شعب بانک ها) منعقد گردد؛

پذیرفتن هرگونه قراردادی که به صورت سفید یا ناقص از طرف مشتریان ارائه گردد، ممنوع است؛
استفاده از قراردادهای متفرقه و غیراستاندارد ممنوع بوده و فقط قراردادهایی معتبر است که بر پایه نمونه های معتبر و مورد تایید بانک به طور کامل توسط طرفین به امضا برسد.

۲- تاریخ انعقاد، مشخصات متقاضی مندرج در قرارداد، مبالغ سهم الشرکه طرفین، بخش های مورد مشارکت و به ویژه توجه به موادی از قرارداد که به موضوع رهن می پردازد از موارد مهم قابل توجه در قراردادها است.

۳- کلیه متعهدین پیش بینی شده در طرح مصوب، باید قرارداد مزبور را امضا نمایند.

رعایت کلیه موارد ذکر شده سبب اعمال نظارتی موثر و کارا می‌باشد ولی متأسفانه اغلب کارشناسان ناظر بان به دلیل عدم تخصص و یا بدلیل بی انگیزگی و ... وظایف خود درخصوص مطالعه دقیق و نظارت تطبیقی مصوبه اعتباری و گزارش کارشناسی مربوطه به درستی انجام نمی‌دهند و این مساله یکی دیگر از چالش‌های نظام بانکی کشور جهت نظارت بر حسن اجرای قراردادهای تسهیلات بانکی می‌باشد.

(د) عدم انعطاف مناسب ناظر بانک در هدایت طرح

برای اطمینان از انجام هزینه های اعلام شده از سوی مشتری و هدایت و پیش برد عملیات اجرایی، و با توجه به شرایط، کارشناس ناظر و واحد نظارت بانک، انعطاف مناسب را در هدایت طرح اتخاذ می نماید. بر این اساس ناظر و واحد نظارت بانک می تواند هر یک یا ادغامی از روش های زیر را به کار بندد:

۱- بازدید متناوب و مستمر از محل طرح: بازدید از محل طرح در فاصله های زمانی بین یک تا سه ماه برای مشاهده پیشرفت فیزیکی و اطمینان از هزینه شدن مبالغ پرداختی سهم بانک و همچنین تهیه گزارش نظارتی از ابزارهای اصلی و مهم محسوب می شود و در سیاست گذاری های نظارتی بانک، نباید در این زمینه کوتاهی صورت گیرد.

۲- ابزارهای دیداری: در هر مرحله از پیشرفت کار در صورتی که تغییرات فیزیکی محسوس است به ویژه ورود ماشین آلات و تجهیزات سنگین، لازم است فیلم و یا عکس تهیه شود.

عکس های موضوع طرح ممهور به مهر شرکت بوده و در تصاویر نیز حتما تابلوی ورودی مشخصات طرح با ذکر عبارت «با مشارکت بانک ... آشکار باشد».

۳- دیگر مدارک:

دریافت تراز آزمایشی در هر مرحله از پیشرفت کار؛

اخذ صورت وضعیت های مالی و پیشرفت فیزیکی از شرکت های پیمانکار؛

در صورت لزوم اخذ تاییدیه از شرکت ها و یا سازمان های استاندارد رتبه بندی شده برای تایید میزان پیشرفت فیزیکی-ریالی در طرح های کاملاً تخصصی (مانند شرکت رتبه بندی آسیا برای تایید مراحل ساخت کشتی و ...)

عدم خلاف چند مرحله ای از شهرداری ها حسب مورد یا شرکت های جانشین (که به نحوی در واقع تایید پیشرفت فیزیکی است)؛
صورت جلسه تحویل و تحول ماشین آلات خارجی بین فروشنده و خریدار و بر حسب نوع طرح هر مدرک مستند دیگر مانند بارنامه حمل کالا، قبض انبار، رسید ثبت انبار و

متأسفانه کارشناسان ناظر بانک انعطاف لازم جهت هدایت طرح را از خود نشان نمی‌دهند و این مساله به بی‌انگیزگی ناظران و همچنین عدم تخصص و توان علمی کافی و همچنین مسائل مرتبط با فساد اداری مرتبط می‌شود.

نتیجه

یکی از راهکارهای اصلی جلوگیری از گسترش مطالبات معوق را باید بررسی دقیق طرح‌های متقاضی دریافت تسهیلات عنوان کرد. شاید این را بتوان راه پیشگیرانه مطالبات معوق عنوان نمود. که این اقدام بدو نیازمند برطرف کردن نقاط تاریک قراردادهای اعطای تسهیلات و ایجاد یک سیستم قوی اعتبارسنجی در کنار ایجاد واحد کارشناسی قوی متشکل از افراد آگاه و متخصص که توان بررسی دقیق طرح‌های متقاضی دریافت تسهیلات را داشته باشند تا شرایطی را ایجاد نماید که منابع بانک به بخش‌های مولد با توجیه اقتصادی سوق پیدا کند.

از طرفی وجود قوانین و مقررات متعدد، نقص در قراردادهای اعطای تسهیلات، نقدهای فراوان به عقود موضوع عملیات بانکی، و اخذ خسارت تأخیر تأدیه مضاعف و نقاط مبهم و قابل نقد در اخذ وثیقه درخصوص نحوه عملکرد و وصول مطالبات بانک‌ها نتوانسته به خوبی نقش خود را در جلوگیری و وصول مطالبات ایفاء نماید و در این زمینه به شدت نیاز به حذف، اصلاح و ایجاد قوانین جدید احساس می‌شود.

هدف از نظارت بر تخصیص منابع درواقع اجرای کامل مندرجات مصوب صادره است؛ زیرا همانگونه که در هنگام بررسی موضوع تسهیلات، ارزیابی بسیاری از عوامل با پیش‌بینی همراه است، احتمال بروز اشتباه در برآوردها نیز وجود دارد. بنابراین با اعمال نظارت دقیق و همه-جانبه بر اجرای مصوبه، خطاهای احتمالی مشخص و گرفته شده، و اعطای تسهیلات در مسیر درست خود هدایت می‌گردد.

منابع

۱- منابع فارسی

الف) کتب

اسدی پور، نوشین، نظارت بر بانکها و شیوه‌های اجرا، انتشارات پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۸.
بهمنی، محمود؛ غفاری، مهدی، اصول بانکداری، موسسه عالی بانکداری، ۱۳۸۴
پورمتین، اصغر؛ علیزاده، علی اصغر، نظارت بر تسهیلات اعطایی در بانکداری بدون ربا، انتشارات گپ، ۱۳۹۳
سالار، ناصر، اصلاح ساختار مالی بانکها در فرایند خصوصی سازی، مجموعه مقالات هجدمین همایش بانکداری اسلامی، انتشارات موسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۸۶
کمیته نظارت بر بانکداری بانک تسویه بین المللی، چارچوبی برای نظام‌های کنترل داخلی در واحدهای بانکی، ترجمه عبدالمهدی ارجمند نژاد، مدیریت کل نظارت بر بانکها و موسسات اعتباری (اداره مطالعات و مقررات بانکی)، ۱۳۸۵

ب) مقالات

پورمتین اصغر، علیزاده اصغر، وظیفه نظارتی بانکهای عامل (نظارت بر تسهیلات اعطایی)، ماهنامه بانک و اقتصاد، شماره ۱۱۱، ۱۳۸۹.

غیاث خواه، جاوید، بررسی یکی از عوامل ایجاد مطالبات بانکی و رفع آن، مجله بانک و اقتصاد، شماره ۱۰۸، ۱۳۹۰
کریمی، حبیب، اصول بنیادی نظارت بر یک نظام بانکداری کارا، ماهنامه بانک اقتصاد، شماره ۱، ۱۳۷۸
مصاحبه دکتر اکبر کرباسیان، نظارت بر بانکها چگونه است و چگونه باید باشد، ماهنامه بانک و اقتصاد، شماره ۲۵، ۱۳۸۱
میری، اشرف السادات، بررسی موانع و مشکلات توسعه بانکداری در ایران، مجله اقتصادی، شماره ۲۵، ۱۳۸۱